

CEVAP HAKKI

(Matbuat Kanununun 48 inci maddesinin tahlili)

Yazan:

Asistan Sulhi Dönmezer

I

1. Giriş

a) Cevap hakkı mefhumu

Matbuat hürriyeti, muhtelif memleketlerdeki, fikir, siyaset ve ilim adamlarının mütemadi cehit ve gayreti neticesinde istih-sal olunabilmiş nimetlerden biridir.

Eski rejimler, kendi anane ve prensiplerine kat'î şekilde muhalif olan yeni emel ve ideallerin yayılmasında en kat'î rolü oynayabilecek mahiyetteki bu vasıtayı hiç bir zaman hoş görmek istememişlerdi. İşte bunun içindir ki, müstebitlerin zulûm ve istibdadına karşı hürriyet ve serbestiyi, yeni bir hayat ve dünya görüşünü tesis için yapılan mücadelelerin meydana getirdiği ihtilâller matbuat serbesti ve hürriyetini elde edilmesi lâzımgelen ilk hedef, gaye olarak telakki etmişlerdir (1).

Matbuat serbestisinin aslı ve tsbii haklardan biri olduğunu ilk defa tesbit etmiş olmak şerefi insan ve vatandaş hakları beyan-namesinin 11 inci maddesine aittir: «Fikir ve düşüncelerin serbest bir şekilde neşir ve nakli insanın en kıymetli haklarından biridir; binaenaleyh her vatandaş — kanun tarafından tesbit olunan ahvalde bu hürriyetinin mes'uliyetini taşımak şartile — hür olarak söy-liyebilir, yazabilir ve tabedebilir.»

(1) Mirabeau: Sur la liberté de la presse 1788. adlı eserinde «bütün fenalıklara karşı hakiki deva matbuat hürriyetidir» diyor.

İhtilâl devirlerinde tesadüf olunan bu zihniyet ve telâkkiler, muvafakiyetin akabinde, matbuata cezaen ademi mesuliyete kadar giden tam bir serbesti verilmiş bulunmasının ve bunun doğurduğu çok ağır mah-zurların sebebinin teşkil eder.

Fakat matbuat hürriyeti tabir ve esasının muhtevasını, ekseriya yapıldığı gibi, yanlış bir surette anlamamak lâzımdır. Çok defa bu hürriyetin, matbuatın mes'uliyet ve cezadan masuniyeti manasını ifade ettiği zannolunmaktadır. Filhakika herkes hür bir şekilde yazar, söyler ve tabedebilir; hiç bir kimse diğerini herhangi bir fikri neşretmekten menedemez. Fakat bütün bunlar, neşriyatın, her ne suretle olursa olsun suç mahiyeti arzedeceği ve binnetice tecziye olunamayacağı manasını ifade etmez. Beyan ettiğimiz fikirlerin ve 1789 beyannamesindeki 11 inci maddenin manası, fikirlerin yayılmasında artık mukaddem hiç bir takyidin yani sansürün mevcut bulunmayacağını ifade eder (2).

Blackstone' nun dediği gibi «matbuat hürriyeti neşriyata mukaddem tahdidat koymamağa ve neşir vuku bulunca cezaî takibattan istisna etmemeğe müncer olur.». Hürriyet, (muhakkak bir surette diğerlerinin hak ve hürriyetlerle mahdut olmak) formülü ile ifade edilen bir takyide tâbi bulunması itibarile, mutlak olamaz. Filhakika her hürriyetin sui istimali diğer fertlerin haklarına bir takım zararlar iras edebilir. Fakat matbuat hürriyetinin sui istimalinden, fertlere iras eyliyeceği zarar dolayısıyla, çok daha fazla çekinmek lâzımdır. Diğer hürriyetlerin sui istimal edilmesi ile fertlere zarar irası halinde cezaî müeyyideler ve bunların yanı sıra hukukî müeyyideler, gayeyi temin bakımından, kâfi bir mahiyet arzettiği halde matbuat hürriyetinin sui istimali mevzuubahs olduğu zaman vaziyet böyle değildir. Yani, matbuat vasıtasile fertlere karşı hakaret, sövme gibi bir takım suçların ikai halinde sadece adî hukuk hükümlerine tâbi olarak cezaî takibat icra olursa idi bu mağdur için hiç te kâfi bir mahiyet arzetmezdi.

Filhakika gazetenin neşrettiği yanlış, yalan isnadatı binlerce kari okuyacağı halde, gazetecinin bu isnadat dolayısıyla mahkûmiyetini bazıları belki hiç duymıyacak duysa bile o şahıslara karşı halk ta daima bir şüphe nefret mevcut bulunmakta devam edecektir.

Bundan başka matbuat tarafından bir kimse hakkında yapılan neşriyatın, ceza kanununun hiç bir maddesini ihlâl etmemiş bulunmakla beraber, o şahıs için çok fena neticeler husule getirebilmesi,

(2) Léon Duguit : *Traité de Droit constitutionnel*, 1925, 5 inci cilt, sah. 410. Duguit matbuat hürriyetini şöyle tarif ediyor: «Matbuat hürriyeti, bir kimsenin fikir ve kanaatlerini hiç bir mukaddem sansür yahut müsaadeye tâbi olmaksızın faillerinin cezaî ve hukukî mesuliyetleri baki kalmak şartile, kitap, broşür, gazete, mecmua yahut afiş, hulâsa herhangi şekilde olursa olsun ifade ve neşredebilmek hakkıdır.»

büyük zararlar iras edebilmesi de muhtemeldir: Filhakika tefsir ve izah edilmeksizin üçüncü şahıslara taallûk eden bir fiil yahut hadisenin basitçe neşri, bazı kimselere, bir sövme yahut hakaret suçunun tevlit edebileceğinden çok daha fazla tesir edebilir; hâdisenin naklinde hiç bir yanlışlık olmadığı halde hususî hayata taallûk eden bir hâdisenin basitçe hikâyesi ferdin hürriyetine, menfaat ve şöhretine büyük zararlar iras edebilir. Filhakika matbuat kanununun 29 uncu maddesi «fertlerin şahsî veya ailevî hayatı hususiyelerini ima tarikile dahi olsa her ne vesile ile olursa olsun neşretmeği» cezalandırmıştır. Fakat sadece bu cezalandırma mevzubahs neşriyatın fena neticelerini ortadan kaldıramaz; husule gelen zararları tamire kifayet edemez.

Hulâsatan diyebiliriz ki, fertlerle matbuat arasındaki münasebetler bakımından matbuat hürriyetinin sui istimalâtından münbais fena neticeleri bertaraf eylemek için adlî yol kâfi bir teminat teşkil etmemektedir.

Demek oluyor ki, adli takip yanında — ki, bu yolun da matbuatın hususiyetlerine tekabül etmek üzere umumî muhakeme usul ve kaidelerinden ayrı bir takım unsurlara malik olması lâzımdır — büyük bir neşir vasıtasına malik olan gazeteci ile bu vasıtadan mahrum bulunan ferdin vaziyetlerinde bir tesavi teminine medar olacak vasıtalara ihtiyaç vardır. İşte matbuat kanunumuzun 48 inci maddesinde ifadesini bulan bu vasita *cevap hakkı* (droit de réponse) dır.

b) Tarif:

Cevap hakkı bir gazete yahut mecmua neşriyatında zikir veya telmih edilmiş olan şahısların — neşredilen yazı hakkındaki — kârihlerin ittilana arzetmeği menfaatleri icabı telâkki ettikleri mütalâalarını gazete veya mecmuanın çıkacak olan en yakın nüshasına dercet-tirmek salâhiyetleridir.

İlk nazarda akla şöyle bir mülâhaza gelebilir: gazetelerin, hiç olmazsa prensip itibarile, en başta gelen vazifeleri hakikatlerin meydana çıkarılması ve efkârı umumiyeye arzıdır. Buna mukabil eğer gazeteler şu veya bu şahsın ismini, bu kimselerin hareket ve fiilleri hakkında hüküm verebilmek için zikir edemese idiler, bu vazifenin ifası mümkün olamayacağı gibi hakikî manasile matbuat hürriyetinden de bahsolunamazdı. Fakat, buna mukabil, her hangi bir sebepten dolayı gazetelerin şahısların fikir ve kanaatlerini değiştirerek, tahrif ederek başka bir surette ifade edebilecekleri kabul olursa bu takdirde de ferdî hürriyetten bahsolunamaz.

Kanun fertleri her nevi taarruz ve zararlardan vikaye etmekte bulunduğuna göre, neşriyatın da husule getireceği zarar ve taarruzlardan, menfaatler vaziyetinin istilzam ettirdiği en uygun vasıtalarla, himaye etmek icap eder. Bu gayeye vâsıl olmak için en iyi çare, neşriyattan zarardide olmuş bulunanlara, gazetecinin malik olduğu silâhı temin etmek, gazeteciyi zarardide olmuş bulunan şahsın vereceği cevapları derce mecbur tutmaktır. Bu suretle yazı hürriyeti ile şahısların meşru hakları bağdaştırılmış olur.

Hulâsatan ve bir tek cümle ile ifade etmek lâzımgelirse: Cevap hakkı zarurî bir müessesedir. Fertlere gazetecinin malik olduğu vasıtayı temin etmek suretile arada bir müsavat tesisi ve bu suretle şahsî nürriyet ve masuniyeti temin eylemek ihtiyacından doğmuştur. Ceza kanunu, bir gazete makalesinden mutazarrır olan şahıslar için tam ve kâfi bir teminat teşkil etmemektedir; bu hususta adli kazanın çok ağır işleyişi de bir sebep teşkil etmektedir. Mahkeme kararlarının neşri müessesesi akla gelirse de bu halde de neşre kadar uzun bir müddet geçmesinin zarurî oluşu neticenin istihsali bakımından kâfi bir garanti mahiyeti arzetmemektedir. Demek oluyor ki, cevap hakkının esasî çabuk bir tesiri haiz olması ve derhal bir tamir imkânını verebilmesidir. Filhakika eğer tamir teahhurla yapılırsa zarar husule gelmiş bulunur ve zarardide olana çok bir şey kalmazdı (3).

Şu halde cevap hakkının hakaret ve sövme davalarına karşı olan faide ve farklarını şu suretle ifade edebileceğiz:

(3) Bununla beraber cevap hakkının bazı muarızları vardır. Bu hakka muhalefet eden hukukçulara bilhassa İsviçrede tesadüf olunur. Meselâ Fribourg kantonu Devlet şurasının 23 Kânunusani 1925 tarihli matbuat kanunu hakkındaki esbabı mucibe lâylhasında cevap hakkı için şöyle denilmektedir: «Pratik büyük bir ehemmiyeti olmıyan cevap hakkı ihtiyaca tekabül eder bir mahiyet arzetmiyor: Gazetede neşredilmiş olan yazı bir şahsın şerefine hâlel iras ediyorsa bu şahıs tabii olarak bir tasahih isteyebilir; bunu elde edemezse ceza mahkemesine şikâyette bulunacak ve hâkimden hükmün ilânını isteyebilecektir. Bilâkis mevzubahs şahıs, iftira teşkil eden bir ittihama ve hakarete maruz kalmaksızın sadece zikrolunmuş bulunuyorsa gazeteciyi niçin beyhude olan — ve mahir bir gazetecinin kolaylıkla mağdur aleyhine çevirebileceği tefsirlere mahal verecek — bir cevabı neşre mecbur tutuyoruz? Filhakika başka bir gazetede dâima cevap verebilmek imkânını haiz olan bu şahıs, şerefının mevzubahs olduğu hallerde ceza kanununca kâfi ve müessir bir tarzda himaye edilmektedir. İşte bundan dolayıdır ki Friburg kantonu matbuat kanunu müellifleri adî hukuk ahkâmına şiddetli bir muhaleet arz eden ve kabul etmiş olan nadir bir takım kantonlarda iddia olunan ne-

1°) Cevap hakkı her türlü hakareti mutazammın isnadatın dışında olarak, hattâ cevap verilen makalede hiç bir nevi hata ve noksanlık mevcut bulunmamış olsa, daha açık bir ifade ile, mezkûr şahısta herhangi bir zarar husule getirmemiş bulunsa dahi istimal olunabilir. Hattâ mevzubahs makale medhi mutazammın olsa bile, yazı içinde zikir veya telmih edilmiş olan şahsın cevap hakkını istimalle saîâhiyeti vardır (4).

2°) Cevap hakkı adliye cihazını harekete getirmeksizin istimal olunur. Mahkemeler, cevabın neşri gazete tarafından reddolunduğu, kanunumuza göre 48 inci maddedeki mecburiyetlerden imtina edildiği haldedir ki, bir para cezasına hüküm etmek için müdahale ederler. Görülüyor ki, bu iki yol birbirini tamamlamaktadır: biri mütecevazın tecziyesini diğeri hakarete uğrayan şahsın kendini temizliyebilmesini temin etmektedir. Fakat istimalleri bakımından tamamile birbirinden ayırılırlar. O kadar ayırılırlar ki, «Cevap verenin, cevabında Adliyeye müracaat etmek niyetinde olduğunu işaret etmesi yazının dercini red hususunda bir sebep teşkil etmez (5).».

Demek oluyor ki, cevap hakkının esas gayesi zararın tamiri bir takasın icrasıdır (6). Fakat bu tamir mağdura mütearrızın kullandığı silâhı istimal imkânını vermek suretile vukua gelmektedir. Gazeteci mağdura karilerin fikirlerinde düşüncelerinde zarar vermiştir; keza cevabı verene de (yani mağdura da), yapılmış olan isnadati reddetmek için, aynı karilere müracaat edebilmek imkânını temin olunmaktadır.

Bütün bunlardan cevap hakkının bir müdafaa vasıtası, eşhasa, matbuatın taarruzlarına karşı kullanmak üzere, verilmiş bir meşru

ticeleri husule getirmemiş olan bu müesseseyi kanuna ithal etmeyi lüzumsuz buldular.»

İsviçre projesi de bu hakkı kabul etmiyor. 1918 mesajı «bu hak, diyor, bilhassa müdiri mesule, cevabı alaylı bir takım mülâhazalarla neşredebilmek imkânı da verilmezse matbuat hürriyetine tam bir muhalefet teşkil eder. Alâkadar şahıs tercihan cevabını diğeri bir gazetede neşretirebilir.»

(4) Aksi fikir; Ferit Saymen. Manevî zarar ve tazmini sureti; s. 210.

(5) De Grattier. Commentaire sur les lois de la presse. cilt II, s. 108.

(6) Bazı müellifler, manevî zarar matbuat vasıtasile ika edildiği zaman, aleyhinde vaki neşriyata mağdurun cevap verebilmesini bir tazminat olarak kabul ediyorlar. Fakat cevap hakkı nakdi tazminat talebine hâlel getirmez, belki de bir miktar tenzilini icap ettirir. Ferit Saymen, sözü geçen eser. s. 210.

müdafa hakkı olduğu neticesi çıkıyor, Fakat aynı mevzuda gazetecinin de menfaatlerini göz önünden ayırmamak onu da cevabın derci talebini meşru bir surette red imkânını verecek hükümlerden istifade ettirmek lâzımdır. İşte bunun içindir ki, cevap hakkını tesis eden kanun maddesinin bütün teferrüata da işaret etmek suretile mufassal bir surette kaleme alınmış bulunması icap eder.

2. Tarihçe

a) Fransada (*)

Cevap hakkının tesisi tarihi oldukça yenidir. Fransada (ve kuvvetle muhtemelki Avrupada) ilk defa mevzubahs olduğu tarih büyük inkilâptan sonraki VII senesidir (7). İnsan ve vatandaş hakları beyannamesi fertlere ancak Adliyeye müracaatı mümkün kılan bir yol göstermesi itibarile matbuat hürriyetinin sui istimanne açık bir kapı bırakmıştı. 1891 teşkilâtı esasıyesı adli tenkilin mümkün olması için bir iftiranın mevcudiyetini ve yalanın, tezvirin mağdur tarafından isbat edilmesini bir şart olarak koyuyordu. Bu suretle fertler gazetelere karşı pek silâhsız bir vaziyette kalmışlardı. Bu halin, şu vaziyetinde, uzun müddet devam edemeyeceği tabii idi. İşte bu tarihten itibaren başlayan ve devam eden çalışmalar neticesinde cevap hakkı ilk defa olarak 25 mart 1822 tarihli kanunun 11 inci maddesinde ifadesini buldu: «Her gazete veya mevkutenin sahip veya tâbileri gazete veya mevkutelerinde zikir veya telmih olunan kimselerin verecekleri cevapları, vusüllerinden itibaren üç gün içinde, eğer bu müddet içinde gazete veya mevkute neşrolunmuyorsa, intişar edecek ilk nüshada neşreceklerdir. Aksi hareket, cevabı intaç eden makalenin mahal verebileceği diğer ceza ve zarar ziyan taleplerine hâlel gelmemek üzere elli frank cezayı müstelzimidir. Bu neşir bedava olacak ve cevap kendini tahrik eden makalenin iki mislini geçmiyecektir.»

(*) Bu yazımızda meselenin Fransadaki safhalarına da bir yer vermiş olmamız lüzumsuz değildir. Bize öyle geliyor ki, matbuata ait meselelerin çok ehemmiyetle mevzubahs olduğu bir memleket olması ve matbuata müteallik mevzuatımıza şiddetle müessir bulunması itibarile matbuat meselelerinin etüdünde Fransaya geniş bir yer ayırmak lüzumunu ihmal etmemelidir.

(7) S. 1923. II. 17 de Hugueneý in notu, mukayeseli hukukta cevap hakkı için: Olladini. Il Diritto di riposta nella Stampa periodica. Riv. penale 1920, s. 358. (Hugueneý'den naklen).

Sonradan meriyete giren 9 eylül 1835 kanununun 17 inci maddesi müddetleri kıstı. 1848 kanunu bu ikinci kanunu da ilga ederek 1822 tarihli kanunun 11 inci maddesini aynen tekrar etti. Bunun yerine kaim olan 1881 kanunu, 1822, 1848 kanunlarının cevap hakkına vermiş buldukları karakterleri aynen muhafaza etmekle beraber tâbi veya sahibin mesuliyeti yerine müdürü mesulün (gérant) nın mesuliyeti esasını ikame etti. Bu madde 29 Eylül 1919 tarihli kanunla tâdil olunarak noksanları ikmal olundu. Yeni madde yukarıda da lüzumuna işaret ettiğimiz gibi cevap hakkını tafsilten tesbit etmiş bulunmaktadır.

b) Memleketimizde:

Her devredeki matbuata ait mevzuatımızda cevap hakkını tesis ve tesbit eden ahkâma tesadüf olunmaktadır.

Matbuat üzerinde müdevven ilk bir metin teşkil eden 1280 (1864) tarihli matbuat nizamnamesi bu hakkı 8 inci maddede tesbit etmiş ve 12 inci maddede de müeyyidesini vazetmiş bulunmaktadır:

Madde 8 : «Dersaadette matbuat müdürlüğü tarafından ve taşralarda hükümeti mahalliye canibinden gazetelere irsal olunan mukarreratı resmiyeyi gazeteci ilk ve ikinci defa çıkaracağı gazetesine bilâ ücret dercetmeğe mecbur olacaktır. Bir gazetede bir zatın ismi tasrihile veya ima tarikile bir fıkra dercolunupta olzat tarafından gazeteciye cevap gönderildikte gazeteci bu cevabı ilk ve ikinci neşrolunacak nüshaya dercedecektir.. Verilen cevap bilâ ücret tabolunup ait olduğu bendin iki mislinden ziyade olmayacaktır.»

Madde 12: «Bir gazeteci 8 inci madde mucibince canibi hükümetten irsal olunan mukarreratı resmiyenin derc ve neşrinden imtina ederse iki yüzlük altınından yirmi beş altına kadar cezayı nakdî alnır ve efrat tarafından gönderilen cevabı neşretmediği halde kezalik iki altından 25 altına kadar cezayı nakdî ahzolanup mucibi teşekki olan bendin neşrinden dolayı terettüp edecek mücazat ve tazminat dahi başkaca hükmolunur.»

Görülüyor ki, maddelerin ihtiva etmekte bulunduğu hükümler 1822 tarihli Fransız kanununun hemen hemen aynıdır.

Padişah tarafından meriyete konmayan 1293 - 1294 (1877) tarihli matbuat kanununun 18 inci maddesi hükmü de böyledir. Yalnız gazete veya mevkute sahibine cevabı ilk yahut ikinci nüshaya dercetmek hususunda ihtiyar verilmiştir. Bu maddenin kaleme alınışında da 1822 tarihli kanunun muahhar tadilâtı esas ittihaz edilmiştir.

Bunlardan sonra ikinci meşrutiyet devrinin 1325 - 1327 (1909) tarihli matbuat kanununa geliyoruz. Bu kanunun 21 inci maddesi cevap hakkını tayin ve tesbit ediyor. Madde şöyledir: «Bir şahıs aleyhinde gazetelerde ve resaili yevmiye ve mevkutede vuku bulacak neşriyata o şahıs tarafından aleyhindeki makalenin iki mislini tecavüz etmemek şartile yazılacak cevabı ve kezaik hükümetin hilâfi hakikat gördüğü neşriyat hakkındaki tekzipnameleri gazeteler ve resaili mezkûre ilk çıkacak nüshanın aynı sütununa derce mecburdurlar. Aksi halde beş altundan elli altuna kadar cezayı nakdi ahz olunur.»

Görülüyor ki, madde basitçe kaleme alınmıştır; kusuru da buradadır. Cevap hakkını tesbit eden kanun hükümlerinin mufassal ve her türlü ihtimalâtı derpiş eder şekilde kaleme alınması lâzımdır. Bundan başka madde cevap hakkını ancak *aleyhte* yazılmış olan makaleler hakkında vermektedir. 13 rebiülâhır 1331 (1913) tarihli kanunu muvakkat bu maddeyi tadil ile, «... resaili yevmiye ve mevkutede vukubulacak neşriyata» cevap vermek hakkını makale «... vefat etmiş bir zata aitse evlât ve ahfadı» na da teşmil ediyor. Nihayet bugün mer'î olan matbuat kanunumuzun 48 inci maddesi cevap hakkından ve istimali şart ve usullerinden bahsetmektedir. Maddenin tahlil ve izahı yazımızın bundan sonraki kısmının mevzuunu teşkil edecektir (8).

II

1. Cevap hakkı kimlere karşı istimal olunur?

a) Matbuat kanununun 48 inci maddesi bir gazete veya mecmuada yapılmış olan neşriyata karşı cevap hakkının istimal oluna-

(8) Matbuat Kanunumuzun 48 inci maddesi iki nevi müesseseyi beraber tesbit etmiş bulunmaktadır: a) Fransızların (Droit de rectification) dedikleri tashih hakkı ve; b) (Droit de réponse) = Cevap hakkı. 48 inci maddenin ilk fıkrasında mevzubahs edilen hak tashih hakkıdır. Tashih hakkı bir gazete veya mecmuada bir memurun vazifesine müteallik fiillere ait olarak yapılan neşriyat hakkında Devlet memuru veya salâhiyetli makam tarafından gönderilecek cevaplara taalluk etmektedir. Demek oluyor ki tashih hakkı Devlet memur ve makamlarına vazifelerinin ifası dolayısıyla verilmiş olan hususî bir cevap hakkıdır. Devlet memurlarının şahıslarına taalluk eden neşriyat hakkında maddenin ikinci kısmında mevzubahs cevap hakkından da istifade ettikleri beyandan müstağnidir. 1881 tarihli Fransız Matbuat Kanunu, bu hakkı ayrı bir maddede (12 nci madde) tesbit etmiş bulunmaktadır.

bileceğini beyan ediyor. Kanun, gazete ve mecmuanın ne olduklarını tarif etmemiştir. Bununla beraber Türkiyedeki neşriyat teamülünde, başka vasıf ilâve edilmeden yalnız gazete tabiri ile her gün intişar eden siyasi, iktisadî ve içtimai mahiyetteki yazıları muhtevi ve gündelik hadiseleri hikâyeye eden neşir vasıtaları kasdolunmaktadır. Eğer gazete tabiri yanına bir sıfat ilâve olunursa, bununla ekseriya Fransızların (Revue) dedikleri yazı nevine mümasil bir neşir vasıtasına işaret edilmektedir; Hukuk gazetesi gibi.

Mecmua tabirine gelince; bu tabirle muayyen fasılalarla intişar eden ve ekseriya içtimai, iktisadî, mizahi ve fantezi yazıları ihtiva eden neşir vasıtaları kasdolunmaktadır. Yani Türkçemizde mecmua tabiri Fransızların (écrit périodique) dedikleri nevi kaplamakta ve fakat bundan başka mevkut olmıyan neşir vasıtaları da bu tabirle ifade edilmektedir.

48 inci madde gazete ve mecmualarda zikir veya telmih olunan kimselere asıl yazının iki mislini geçmemek üzere bir cevap verebilmek salâhiyetini vermiştir; yazının maddî genişliği meselesine ileride temas edeceğim. Ancak şimdilik şu kadarına işaret edeyim ki, bu genişlik, asıl yazının çıktığı vasıta mecmua yahut gazete olduğuna göre, oldukça büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Filhakika mecmuaların sahifeleri mahduttur. Buna mukabil bilhassa ilmî mecmualarda, makaleler uzun sahifeler işgal etmektedir. Bu nevi makalelere karşı iki misli cevap verilebilmesi salâhiyeti tanınca, cevapların bütün mecmuayı istilâ edebilmesi ve bu suretle mecmua sahibine büyük zararlar iras edilmesi tehlikesi başgöstermektedir.

Demek oluyor ki, maddemiz cevap hakkını gazete ve mecmualarda çıkan yazılara tahsis etmiş bulunmakta, fasikül halinde çıkan kitaplara, yıllıklara karşı cevap hakkını kabul etmemektedir. Esasen pratik bir takım sebepler gayri mevkut neşir vasıtalarındaki yazılara karşı cevap hakkının istimalini zorlaştırır.

Maddemiz mutlak bir ifade ile «gazete ve mecmualar» tabirini kullanmış olduğuna göre resmî gazetede zikir veya telmih olunan kimselerin cevap vermeğe hakları var mıdır?

Resmî gazetenin, resmî kısmında neşrolunan yazılara karşı cevap hakkının istimal olunamayacağı muhakkaktır. Fakat resmî olmıyan kısımlarında neşredilen yazılara karşı cevap verilebileceğini tabii buluruz.

Maddemizin sarîh ifadesine göre afişler taliki ve beyannameler

tevzii suretile yapılan neşriyata karşı da cevap hakkı kabul olunmamıştır.

Neşir vasıtalarındaki tekâmül filim ve radyo gazeteleri denilen yeni bir takım vasıtaların doğumuna sebep olmuş bulunmaktadır. Bunlarla da bazı haberler neşrolunmakta, fikirler iddialar serdedilmektedir. İşte bu yeni vasıtalarla yapılan neşriyatta zikir veya telmih edilen kimselerin cevap hakkı olup olmadığı mevzubahs ediliyor.

Ezcümle 1936 senesinde Fransız âyan meclisi tarafından vücu de getirilen matbuat kanunu projesinde mevzubahs mesaile taalûk eylemek üzere çok alâkayı çekici hükümlere tesadüf olunmaktadır (9): Ayan meclisi projesinde cevap hakkını filim ve radyo vasıtasile yapılmış olan neşriyata da teşmil ediyor. Cevabın maddî genişliği radyo mevzubahs olduğu zaman, asıl neşriyatın yapılmış bulunduğu müddeti, filimlerde asıl filimin uzunluğunu geçemeyecektir. Cevap radyoda ertesi günü neşrolunacak, cevap teşkil eden filim 4 gün sonra gösterilecektir. Her istihbarat filimi, çevirenin isim ve adresini ihtiva edecek ve her radyo ile yapılacak neşir bir plâğa zabıt olunacaktır. Bu filim ve plâklar bir sene müddetle muhafaza edilecektir. Aynı proje afiş ve beyannamelerle yapılmış olan neşriyat için de cevap hakkını kabul ediyor.

Beyannamelere karşı cevap hakkının istimali şu suretle olacaktır: Cevabı tahrik eden beyannameleri neşretmiş bulunan şahıs, bunların adedi kadar, verilen cevabı ihtiva eden beyannameyi cevap hakkını istimal eden kimseye teslim edecektir. Bu şahıs mezkûr beyannameleri, masrafı beyanname müellifine, yoksa, tabie ait olmak üzere tevzi edecektir.

Yukarıda izah ettiğimiz lüzum ve mahiyeti nazarı itibara alınca bu vasıtalarla yapılmış olan neşriyata da cevap vermek hakkını tanımak lâzım gelirse de pratik bir takım imkânsızlıklar bunun kabulünü mümkün kılmamaktadır. Filhakika bir radyonun mahdut olan saatlerini verilecek cevabı neşre tahsis etmeğe imkân olmadığı gibi cevap olarak yeni bir filim çevirtmek ve göstermekte bize pek mümkün görünmüyor. Fransada dahi içtihad böyle bir telâkkiye müsaait davranmamaktadır (10).

(9) Halim Tefvik. Le nouveau régime de la presse; 1937, s. 33.

(10) Berthélemy. Traité élémentaire de Droit administratif. s. 324.

b) Maddemizin mutlak ibaresine göre «bir gazete veya mecmua neşriyatında zikir ve telmih edilen hakikî veya hükmi şahısların» cevap hakları vardır. Fakat gazete veya mecmuada intişar etmiş olan herhangi bir yazıda zikir veya telmih olunan herkes cevap verebilir mi? Daha açık bir ifade ile her nevi yazıya cevap verilebilir mi?

İleride izahına çalışacağımız gibi cevap hakkının karakteri umumî ve mutlak oluşudur. Buna nazaran ve maddemizin ibaresine göre vazettiğimiz suallere müsbet bir şekilde cevap verilmesi icap ettiği akla geliyor. Fakat doktrin şu formül üzerinde mutabık kalmaktadır: Gazetenin kanunen dercine mecbur olmadığı, yani kendi ihtiyarile neşredip etmemek vaziyetinde bulunduğu, her nevi yazıya karşı cevap hakkı istimal olunabilir. Bu prensip resmî mercilerden gelen yazıların neşri halinde de tatbik olunur.

Demek oluyor ki, menşeiini resmî mercilerin teşkil ettiği vesikaların neşri halinde de — gazeteciyi böyle bir yazıyı neşre mecbur tutan kanunî hükümler mevcut bulunmadığı takdirde — cevap hakkı istimal olunabilecektir. Buna mukabil gazeteci resmî mercilerden gönderilen yazıların neşrine kanunen mecbur bulunuyorsa bu takdirde bir cevap hakkı mevzubahs olamaz. Meselâ mahkûmiyet hükümlerinin, bazı belediye cezaları tatbikatının ilânı hallerinde bu neşriyata karşı cevap hakkı istimal olunamaz. Filhakika eğer bizzat taarruz meşru ise — yukarıda bir meşru müdafaa hakkı olarak tasvir etmiş bulunduğumuz — cevap hakkının mevzubahs olmayacağı gayet tabiidir.

İktibas halinde de vazettiğimiz prensip dolayısıyla cevap hakkı istimal olunabilir. Mamafî, aynen ve tamamen, hiç bir mülâhaza ilâve etmeksizin iktibas hallerinde cevabın neşrinden imtina olunabileceğini ileri sürenler vardır.

Bu mevzuda çok mühim bir noktanın tetkikine sıra gelmiş bulunuyor: Teşkilâtı esasiye kanunumuzun 17 inci maddesine göre «hiç bir mebus meclis dahilindeki rey ve mutalâasından ve beyanatından ve meclisteki rey ve mutalâasının ve beyanatının meclis haricinde irad ve izharından dolayı mesul değildir...». Binaenaleyh bir kimseye karşı yapmış bulunduğu, meselâ hakaret veya sövme fiillerinden ve bunların gazetelerde neşrinden dolayı *mebusun* mesuliyeti yoktur. Fakat, matbuat kanunumuzun 27 inci maddesi matbuat vasıtasile ika olunan suçlardan dolayı umumî neşriyatı fiilen idare eden zat ile gazete veya mecmua sahibinin mesuliyetini tesbit etmiş olduğuna göre bir mebus tarafından meclis kürsüsünden,

bir kimseye hakarati mutazammın ibareleri muhtevi meclis zabıtlarının, gazetede, neşri halinde — mebusun mesuliyeti mevzubahs olmamakla beraber — neşriyatı fiilen idare eden kimsenin ve gazete sahibinin mesul olup olmayacağı bir meseldir.

Mutlak teşrii masuniyet hallerinde işlenen fiil bizatihi suç teşkil etmediğine nazaran, aynı sözlerin gazetede — aynen ve tamamen ve hiç bir mutalâa ve mülâhaza ilâve etmeksizin — neşri halinde bir mesuliyet kabul etmemek lâzımgeleceği suretinde bir mutalâa akla yakın geliyor (11). Fransız matbuat kanununda gerek mebusun ve gerek âyan meclisi aleni müzakere zabıtlarının *hüsnüniyetle* neşri halinde bulunan cezai takibata mahal vermiyeceği hakkında bir hüküm vardır. Bizim kanunumuzun da sarîh bir hükümle vaziyeti belli etmesi herhalde çok daha muvafık olurdu. Şimdi esas meselemize avdet edelim: Acaba meclis müzakere ve zabıtlarında zikir ve telmih edilen bir kimse, bu zabıtların gazetelerde neşir ve tekrarı halinde cevap hakkını istimal edebilecek midir?

Kanaatımıza göre bu meselede de yukarıda vazetmiş bulduğumuz prensip yürür. Yeni, meclis müzakere ve zabıtlarının gazetelerde neşir ve derci mecburî olmadığına göre, bu nevi neşriyatta zikir ve telmih olunan eşhasın cevap vermeğe hakkı olduğunu kabul etmek icap eder.

Matbuat kanununun 48 inci maddesi mucibince tashih ve cevapların neşri gazeteci için mecburî olduğuna nazaran cevap ve tashihler üçüncü şahısları zikir veya telmih ediyorlarsa — tashih veya cevap gazeteci için basılması mecburî olan bir yazı teşkil etmekte bulunduğuna göre — prensipimize nazaran cevap ve tashihlerde zikredilmiş olan eşhasın cevap hakkına malik bulunmamaları icap edecektir.

Bu nokta için diyeceğiz ki; gazetecinin buradaki neşreylemek mükellefiyeti evvelce kendisi tarafından yapılmış bir kusura müs-

(11) Bununla beraber beyan ettiğimiz tarzı hal nazaridir; daha doğrusu kabul etmiş bulunduğumuz nazariyenin icabıdır. Yoksa metinlere müstenit değildir. Teşrii masuniyet hizmet ve vazifenin iyi görülebilmesi için vazedilmiş bir ademi mesuliyet sebebi olmak itibarile sahası mebusun şahsına münhasırdır. Nasıl ki akıl hastalığına müptelâ bir kimsenin yahut küçüğün işlediği bir fiilden dolayı mesuliyeti olmamakla beraber; bu şahısların işlemiş buldukları nevi, mahiyet ve şeraitteki fiiller diğerleri tarafından işlenince mesuliyet varsa mebusun meclis kürsüsünden işlemiş bulunduğu fiilin gazetede tekrarı halinde de gazetecinin mesul olması lâzımgelir denebilir. Görülüyor ki mesele ehemmiyetli ve halledilmesi lüzumludur.

tenit bulunduğuna göre cevaplarda zikir ve telmih olunan üçüncü şahıslara cevap hakkını istimal salâhiyetini tanımamak gazeteciye bizzat kendi kusurundan istifade ettirmek olurdu. Binaenaleyh burada, umumî kaideye bir istisna teşkil etmek üzere cevap hakkının istimal olunabileceğini kabul edeceğiz.

Son tahkikata dair aleni muhakeme celseleri zabıtalарının neşri, gazeteci için mecburî bulunmadığına göre, bunlara karşı da cevap hakkı istimal olunabilir. Mahkeme «hüküm ve kararlarının neşri, bunları neşreden gazeteci için yazıda zikir ve telmih olunan kimselerin verecekleri cevabı derceylemek mükellefiyetini ortadan kaldırmaz» (12).

Hulâsa cevap hakkı bir gazetede intişar etmiş ve gazeteci için neşrinde kanunî bir mecburiyet bulunmamış bütün yazılara karşı istimal olunabilir.

2. Kimler cevap hakkına maliktir

Cevap hakkı «Bir gazete veya mecmua neşriyatında zikir veya telmih edilen hakikî veya hükmi şahıslara» verilmiştir. Demek oluyor ki, kelimenin bütün şümulile herkes cevap hakkından istifade eder: Buna nazaran ehil olmıyanlar mahcurlar, küçükler cevap hakkını istimal edebilirler. Gazeteci bu nevi şahısların verdiği cevapları neşirden imtina edemez. Küçük veya gayri ehil gazetecinin imtina ve binnetice dava ikame edilmesi icap ettiği hallerde ihbar ve şikâyette bulunabilmek salâhiyetini haizdir.

Ceza muhakemeleri usulü kanunu ihbar veya şikâyette bulunacak kimsenin haklarını istimale ehil olması şartını vazetmiş değildir. Cevap hakkı yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bir meşru müdafaa hakkı olduğuna göre işaret edilen hakikî şahıslarında bu hakkı istimale salâhiyetli olacakları pek tabiidir. Fakat küçük veya mahcur cevap hakkını kullanmazsa şüphesiz kanunî mümessili onun namına ve küçüğün veya mahcurun iştiraki olmaksızın bu hakkı istimal edebilir.

Efkârı umumiyeye hitap edecek vasıtalara malik olan gazetecilerin haklarında başka gazetelerde intişar eden yazılara karşı bir cevap hakkına malik olup olmadıkları münakaşa olunmuştur.

(12) René Doré. Du droit de réponse en matière de presse. 1902, s. 122. Aksi fikir için: Fabreguettes. Traité des infractions de la parole de l'écriture et de la presse. cilt I, sah 186, No. 432.

Filhakika gazeteciler aralarında, bizzarure birbirlerinin isimlerini zikri icap ettiren polemikler yapmaktadırlar. Binaenaleyh gazetecilere, isimlerinin zikir veya telmih olduğu matbualarda cevap hakkını tanımanın münakaşa hürriyetini tahdit edeceği iddia olunmuştur (13). Fakat kanunumuzun bütün hakiki şahıslara cevap hakkını teşmil eden mutlak ifadesi bu hususta şüpheyi mümkün kılmamaktadır. Bundan başka gazetecinin kendi gazetesinde cevap vermesi, her zaman, isminin zikir veya telmih olduğu gazetede cevap vermiş olması halinde elde edeceği menfaati temin edemez. Binaenaleyh gazetecinin de bütün diğer şahıslar gibi cevap hakkını istimal hususunda tam bir salâhiyete sahip bulunduğu neticesine vâsıl olacağız (14).

Kanunumuz cevap hakkının istimalini hakiki veya hükmi şahıslara bahşetmiş bulunduğuna göre, hükmi şahsiyet teşkil etmiyen birliklerin cevap hakkı yoktur; böylece hükmi şahsiyeti haiz olmayan gazeteler cevap hakkını haiz değildirler. Ancak gazetenin sahip veya mesul müdürü gazetede neşriyat vesilesile isminin telmih edilmiş bulunduğunu iddia ederek cevap hakkını istimal edebilir. (15).

III

Cevap hakkının istimali şartları

48 inci maddenin 4 üncü fıkrasına göre «bir gazete veya mecmua neşriyatında zikir veya telmih olunan hakiki veya hükmi şahısların o neşriyata cevap vermeğe hakları vardır». Bu ibareden anlıyoruz ki, cevap hakkının istimali hususundaki tek şart bir gazete veya mecmua neşriyatında zikir veya telmih olunmaktır. O halde zikir ve telmih mefhumlarını tahlil etmek icap eder. Fakat bundan evvel aşağıdaki meselenin mutalâa ve tetkiki bir lüzum ifade ediyor:

a) Cevap hakkının istimali için menfaat esas mıdır; daha açık bir ifade ile bir gazete veya mecmuada zikir ve telmih edilen kim-

(13) Fabreguettes. *Traité des infractions de la parole, de l'écriture et de la presse* 1884, tome I. s. 185.

(14) S. 1898. 2. 38.

(15) Gustave Le Poittevin. *Traité de la presse*, 1902, cilt I, s. 153. Aksi fikir için: René Doré. *Sözü geçen eser*, s. 35.

senin cevap verebilmesi için cevap vermekte bir menafatinin mevcut bulunması icap eder mi?

Bu nokta cevap hakkının mahiyet ve karakterini tayin bakımından çok ehemmiyetlidir.

Fransada mesele bir asırdanberi münakaşa mevzuu oldu: Bütün bu münakaşalar cevap hakkının istimali için bir menfaatin mevcudiyetinin şart olmadığını iddia edenlerin fikirlerinin kabulüyle nihayete ermiş bulunmaktadır. Binaenaleyh gönderenin bir menfaati, faidesi olmadığı mülâhazasile bir cevabın neşrinden imtina olunamaz, Derç için talep edenin menfaati şart değildir (16).

Bu mülâhazalar bize cevap hakkının karakter ve mahiyetini tesbit imkânını veriyor: «Cevap hakkı *umumî* ve *mutlaktır*; bu hakkı istimal eden yalnız başına cevabın şeklinin, faidesinin hakimidir. Cevap, kanunlara, örfü âdata, üçüncü şahısların meşru menfaatlerine yahut bizzat gazetecinin şerefine mugayir olmadıkça, neşrinden imtina olunamaz» (17). Demek oluyor ki, medhi ihtiva eden yazılara karşı da zikir veya telmih olunan kimse cevap vermek hakkını haizdir.

b) Zikir ve telmih mefhumları:

Zikir tabiri hakkında izah vermeğe lüzum yoktur. Bu, kısaca, ismin dercedilmesidir. Adın veya soyadının beraber yahut ayrı ayrı yazılması zikir unsuruna tekabül ettiği gibi müstear namların ve malûm ve muayyen şahıslara ait olduğu herkesçe bilinen remizlerinde dercolunması zikir unsuruna tekabül eder.

Telmih mefhumuna gelince: Telmihin evelden verilecek bir formül ile tarif olunması güçtür. Ancak cevap hakkının istimali için, yapılacak telmihin kâfi olması iktiza eder. Mevzubahs olan, istih-

(16) Maamafih aksi iddiayı dermeyan edenlerin esbabı mucibeleri de oldukça kuvvetlidir: Bunlara göre her iddia ve davanın bir esası olmak, bir menfaate müstenit bulunmak icap eder. Binaenaleyh cevap hakkını istimal edecek olan kimsenin de bu hususta ciddi bir menfaat ve alâkası bulunması tabiidir. Bundan başka muhalif telâkki tarzı bir kimsenin hiç bir menfaati olmadığı ve makale hiç bir suretle kendisine tesir etmemiş bulunduğu halde cevap hakkını istimal edebilmesini haklı kılabilecektir.

Bu noktai nazarı metinde izah ettiğimiz cevap hakkının müstenit bulunduğu nazariyeye muhalif olması ve 48 inci madde hükmünün mutlakiyeti karşısında kabul edemiyoruz. Kaldı ki eğer menfaat davaların esası ise insan hareket ve faaliyetlerinin de muharrikidir.

(17) Cass 1 Mars 1838; S. 38. 1. 44. D. H. 1938, s. 245.

daf olunan şahıs üzerinde şüphe bırakmayacak surette, adeta sarıh bir zikir edişe tekabül edebilecek mahiyette bir telmihtir. Yalnız, bizzat makaleden anlaşılacakla beraber, gazetenin daimî karileri yahut bunların içinden bazılarının anlıyabilecekleri telmihler de kâfi addolunmak lâzımgelir (18).

Netice olarak telmihin kâfi olup olmadığı, meselenin hususî hal ve şartlarına nazaran hallolunacak bir mesele teşkil etmektedir. Zira bazı hal ve şartlar içinde basit bir takım işaretler kâfi bir telmih teşkil edebildiği halde diğer vaziyetlerde hususî mahiyetteki vasf- ların mufassal bir surette tafsil ve hikâyesi halkta istihdaf olunan şahsın kim olduğu hakkında bir bilgi husulüne imkân vermez. Hulaşa telmihin kâfi olup olmadığı ahvali şeraitten istidlâl olunacaktır.

Gazete veya mecmuada çıkan yazı bir kimsenin mensup bulunduğ u, hükmi şahsiyet teşkil etmiyen bir şahıslar grupunu istihdaf ediyorsa cevap hakkı var mıdır?

Bu nokta da epeyi münakaşalara sebebiyet vermiştir. Noktai nazarımıza göre umumî bir hüküm serdinden içtinap ederek, mevzubahs yazı cevap vermek istiyen kimse üzerine dikkati çekiyorsa, bir tahsis ediş varsa cevap hakkını tanımak, çekmiyorsa tanımamak lâzımdır.

Meselâ bir gazetede çıkan «Fatih kazası sakinleri...» ibaresi Fatih kazası içinde oturan herkes için bir cevap hakkına meydan vermez; buna mukabil «Mehmedin varisleri» tabiri, bu varislerden her birine şahsen zikredilmemiş olmalarına rağmen cevap hakkını verir.

Bir muharririn imzası altında çıkan yazısına karşı da, mezkûr yazının muharririnin rızası olmaksızın gazete sahibi tarafından tadil edilerek neşredilmesi halinde, cevap hakkını tanımak lâzımdır (19).

Belçika mevzuatında, karikatür ve resimlere karşı da cevap hakkı tanınmıştır. Fransız kanununda bu hususta bir kayıt bulunma-

(18) Meselâ bir gazete veya mecmuada imal olunduğ u fabrika söylenmeden alâmeti farıkası ile bir maldan bahsolunması, bir kimsenin sözlerinden bahsederek karie onun kim olduğunu anlatacak şekilde neşriyat yapılması hallerinde kâfi bir telmih mevcut bulunduğ una Fransız temyiz mahkemesince karar verilmiştir. Poittevin. sözü geçen eser.

Buna mukabil Fransada doktrin ve jürisprüdans, yazı başka birisini zikir veya telmih ettiğ i halde, isminin husule getirdiğ i iltibas dolayısıyla cevap vermek istiyenlere bu salâhiyeti tanımamaktadır.

(19) Paris, 16 Mars 1865. S. 65.2. 157.

makla beraber müellifler karikatürlere karşı da cevap hakkını kabul etmektedirler. Kanunumuzda «..... neşriyatta zikir ve telmih edilen hakikî ve hükmi şahısların o neşriyata cevap vermeğe hakları....» olduğundan bahsölnmüştür. Neşriyat tabiri çok geniş, yazı resim ve karikatürleri de içine alabilecek bir mefhum olduğuna göre, kanunumuzun karikatür ve resimlere karşı da cevap hakkını tanımış bulunduğu kanaatindeyiz.

48 inci maddenin son fıkrasına göre «hakkında neşriyat yapılan şahıs ölmüş ise cevap vermek hakkı karı koca, usul ve fûruğuna intikal eder. Bunlardan biri tarafından cevap ve tashih hakkının kullanılması diğerlerinden bu hakkı iskat eder.». Maddemizin *intikal* tabirini kullanmış olması bazı şüpheleri davet edebilir: İntikal denildiğine göre, acaba, yazının neşri anında sağ olup ta cevap hakkını istimal edemeden ölen kimselerin verebileceği hak mı intikal etmektedir? herhalde vazı kanunun maksadı bu olmasa gerektir. Ölen kimseleri zikir ve telmih eden yazılara karşı cevap hakkını istimal etmek salâhiyeti karı koca usul ve fûruğa verilmiştir. Bizce kanunun bu hakkın istimalini bütün bu şahıslar ile beraber kanunî ve mansup mirasçılara teşmil eylemesi daha yerinde olurdu.

IV

Cevabın ihtiva etmesi lâzım gelen şartlar

1. Muhteva bakımından:

48 inci madde «cevap gazete ve mecmua hakkında hakareti mutazammın sözleri ve suç teşkil edebilecek mahiyetteki ifadeleri havi olursa veya neşrinden üç ay geçmiş ise dercinden imtina olunabileceğini» beyan etmektedir. Mefhumu muhalifi nazarı itibara alınacak olursa, mevzubahs fikra, cevap hakkının maddî bakımdan muhtevasına işaret ediyor. Şimdi fıkramızın ihtiva etmekte bulunduğu halleri birer birer tetkik edelim.

a) Cevap gazete ve mecmua hakkında hakareti mutazammın sözleri havi olmamak lâzımdır.

Fıkranın devam eden kısmında «... ve suç teşkil edebilecek mahiyetteki ifadeleri havi olursa ...» denilmekte bulunduğu göre fıkranın bu ikinci kısmı esasen «gazete ve mecmua hakkında» suç teşkil edebilecek «hakareti mutazammın sözlere» de şamil bulunmak-

ta ve gazeteciye bunları dercetmemek imkânını bahşetmektedir. Buna göre «gazete ve mecmua hakkında hakareti mutazammın sözleri» ibaresini, kanunen hakaret suçunu teşkil eden ibareler manasından daha geniş olarak nazarı itibara almak lâzımgelir tarzında bir telâkki serdedilebilmesi ve binaenaleyh gazete ve mecmuaya ve sahiplerine karşı hakaret teşkil etmemekle beraber izzeti nefislerini rencide edebilecek mahiyetteki ibareleri muhtevi olan cevapların dercinden imtina olunabileceği mülâhazası akla geliyor.

Bununla beraber yukarıda da beyan eylediğimiz gibi cevap hakkı bir meşru müdafaa hakkı gibi telâkki olunabileceğine göre cevap verenin mütearrızın istimal ettiği silâhı kullanabilmesi ve gazetecinin, istimal etmiş bulunduğu silâhın kendine tevcihi halinde, şikâyet ve derçten imtina edememesi lâzımgelir mutalâasındayız. Fransada bu noktâi nazarı tesbit etmiş olan bir çok mahkeme kararları vardır. «Cevabı takdir için tasrurun mahiyetine olduğu kadar müdafaaanın ihtiyaçlarını ve mağdurun meşru vaziyetini nazarı itibara, almak lâzımdır.» «Muharrik makalenin şiddeti, cevabın alaylı, müstehzi oluşunu meşru kılar.»

Hulâsa edersek gazetecinin yalnızca menfaatine mugayir olan cevapları, derceden imtinaa salâhiyeti yoktur. Kanunlara göre hakaret suçunu vücade getirebilecek cevapları neşirden imtina edebilir. Hakaret suçunu teşkil etmemekle beraber alaylı müstehzi yazıların dercinden imtina mevzuunda muharrik makalenin ifadesini nazarı itibara almak icap eder.

b) Cevap suç teşkil edebilecek mahiyetteki ifadeleri haiz olmamak icap eder.

Bu şart o kadar tabii ve zahirdir ki, Fransız vazı kanunu tarafından cevap hakkını tesbit eden hüküm içine idhal edilmesi lüzumu dahi hiss olunmuş değildir. Âdabı ahlâkı umumiyeye muhalif olan cevapların da dercinden imtina olunabileceği hattâ imtina olunmuyarak bu mahiyette bir cevabın neşri halinde kanunun 27 inci maddesi mucibince mesul olunacağı tabiidir.

Üçüncü şahıslara karşı hakaret ve tecavüz teşkil edecek mahiyetteki yazıların dercinden imtina olunabilir. Yukarıda gazetecinin menfaatine hâlel iras eden yazıların bazı şartlar altında, dercinden imtina olunamayacağını söylemiştik. Fakat üçüncü şahıslar mevzuubahs olduğu zaman bunların menfaatlerine hâlel iras edebilecek mahiyette olan yazıların dercinden her halde imtina olunabilir.

c) Cevabı tahrik eden makalenin neşrinden itibaren üç ay geçmemiş bulunmak lâzımdır.

Böylece bir müddet tayini cevap hakkının esas mahiyetine uygundur. Filhakika müddet tayin edilmeksizin, ne zaman olursa olsun cevap hakkının istimal olunabileceği kabul olursa cevap hakkı, geçmiş bir vakayı kariler zihninde tekrar uyandırmak suretile, istimal edene faide yerine belki zarar verebilirdi.

1881 tarihli Fransız kanunu böyle bir müddeti muhtevi bulunmadığı için bir çok tenkitlere maruz kalmış, zorluklara sebebiyet vermişti. Maddeyi tafsil eden 1919 tarihli tadilat bu müddeti bir sene olarak tayin etmiş bulunmaktadır.

d) Yazı, kelimenin tam manasile bir cevap karakterini haiz olmalıdır.

Yani cevap teşkil eden yazının, muharrik neşriyatla bir alâkası bulunmak icap eder (20). Meselâ cevapta bir fırsatını getirip, kendi iş ve müesseseleri için reklâm yapılması muvafık olamaz. Maddemizin (cevap) tabirini istimal edişi bu hususta hiç bir şüpheyi mümkün kılmamaktadır.

Maddemizin muhteviyatı içine dahil bulunmamakla beraber adi hukuk hükümlerinden inbias eden bazı tahdidatın bu husus için de mer'i olduğu tabii ve muhakkaktır. Bu neviden olmak üzere âdab ve ahlâkı umumiyeye muhalif olan cevapların derci mecburiyeti bulunmadığı tabiidir. Bu zikrelediğimiz kayıtlar dışında, cevap veren, cevabın maddi şeklinin tek hakimidir. Meselâ bir nutku tenkit eden yazıya karşı nutkun tamamen derç olunması talep olunabilir. Ezcümle: Cevaptaki hatalar, yanlış beyanlar, gramer hataları derce mâni olmaz, red için bir sebep teşkil etmezler. Ancak gazeteci bu hususu tashih eylemek için tekrar bir yazı yazabilir. Bu takdirde dahi bu ikinci yazıya karşı tekrar bir cevap hakkı vardır. (Droit de réplique). «Cevabın neşrinden sonra gazete veya mecmua aynı memura ve aynı şahsa ve aynı meseleye taallük eden yeni mahiyette neşriyat yaparsa yukarıdaki şartlar dairesinde ve bu defa yazının üç mislini tecavüz etmemek üzere tekrar bir cevap neşrine mecburdur.»

(20) Cesar - Ancy. Premier congrès de la presse technique. Procès-verbaux. s. 113.

2. Şekli bakımından :

a) Cevabın genişliği:

Cevap «... taallûk ettiği yazının iki mislini geçmemek lâzımdır.» Fakat bir kimse, bir yazının muayyen bir kısmında — meselâ istidraten — zikir ve telmih edilmiş bulunuyorsa bu takdirde ancak, yazının kendine taallûk eden kısmının iki misli olmak üzere bir cevap verebilir. Deminde bir münasebetle temas ettiğimiz gibi, cevabın neşrinden sonra gazete veya mecmua aynı memura ve aynı şahsa ve aynı meseleye taallûk eden yeni mahiyette neşriyat yaparsa yukarıdaki şartlar dairesinde ve bu defa yazının üç mislini tecavüz etmemek üzere tekrar bir cevap neşrine mecburdur.

Kanunumuzun cevabın genişliği hususunda vazetmiş bulunduğu şu umumî esasları gerek zikir ve telmih olunan şahısların gerek gazetecinin menfaati bakımından menfaatler vaziyetine tamamiyle muvafık bulmuyoruz. Şöyle ki: Bir gazete de intişar eden ve iki üç satırı geçmiyen bir yazı öyle veciz bir şekilde kaleme alınabilir ki, isnad eylemekte bulunduğu hâdiseyi red için iki misli uzunlukta bir cevap verebilmek salâhiyeti kabul edilecek olursa hiç bir faide elde edilemez. Buna mukabil sahifeleri esasen mahdut olan ilmi, edebî, artistik mecmuaların ihtiva etmekte bulunduğu uzun makalelerde zikir ve telmih olunan eşhasa, bu yazıların iki misli uzunluğunda bir cevap verebilmek salâhiyetinin tanınması, nevima bu şahıslara gazetenin sahifelerini istilâ etmek hakkının verilmesi ve bînetice mecmuaya büyük zararlar ika edebilmeleri imkânının ihzârı demek olur. Bu itibarla maddemizin cevabın maddî genişliğine müteallik kısmının, Fransız kanununda olduğu gibi cevaplara bir asgarî ve bir de azamî had tayin eylemiş bulunması muvafık olurdu diyoruz (21).

b) Cevap gönderenin imzasını haiz olmak lâzımgelir:

Bazı kanunlarda cevabın imzayı havi bulunması hakkında bir

(21) Fransız kanunu cevabın genişliği hususunda şu esasları vazetiyor: «Cevabın genişliği, adres, selâm, örfü âdetçe yazılması icap eden tabirat hesaba katılmamak üzere, kendini tahrik eden makalenin uzunluğu kadar olabilecektir. Fakat her halde muharrik makale daha kısa olsa bile elli satır uzunluğunda olabilecek ve makale daha uzun olsa bile cevap iki yüz satırı geçmeyecektir.

Yukarıdaki hükümler, eğer gazeteci cevabı yeni bir takım tefsirler yapmak suretile neşretmişse tekrar verilecek cevaplar hakkında da tatbik olunur.»

kayıt bulunmamakla beraber Jürisprüdans daima, dercolunabilmek için gazete de zikrolunmuş olan şahıstan gelmekte olduğunu gösterecek bir şekilde tertip olunmasını bir esas olarak tesbit etmiş bulunmaktadır (22).

c) Cevabın önce başka bir gazetede intişar etmiş bulunması muharrik makaleyi neşretmiş olan gazete için derçten imtina hususunda bir sebep teşkil etmez.

V

Gazetecinin mükellefiyetleri

a) Tam bir surette derç mükellefiyeti

Yukarda cevap hakkının, zikrelediğimiz hudutlar içinde mutlak ve umumî olduğunu söylemiştik. İşte bu umumî ve mutlak oluş keyfiyeti gazetecinin cevabı hiç değıştirmeden, tâdil etmeden tam ve noksansız bir şekilde derceylemesi mükellefiyetini icap ettirir. Binaenaleyh cevabın bir hülâsasını yahut parça parça kesilerek araya gazeteci tarafından tenkidî veya tefsirî bazı mülâhazalar ilâvesile derci hallerinde gazeteciye kanunun koyduğu mecburiyetlerden imtina etmiş farzetmek lâzım gelir (23).

Kanunumuzun 48 inci maddesinin ikinci fıkrası bu esasî vazetmiş bulunmaktadır. Mevzubahs fıkranın tashih hakkına taallük eden birinci fıkranın altına sıkıştırılmış olması bazı şüphelerin husulüne, başka bir ifade ile tam bir surette neşir keyfiyetinin sadece tashih hakkı için bir esas olup cevap hakkına şamil olmadığını düşünebilmeğe imkân verirse de, her iki hakkın gaye ve maksatlarının aynı oluşu böyle bir telâkkiye mahal veremez. Maamafih 48 inci maddenin çok tertipsiz olduğunu da ilâve etmek lâzımdır.

Demek oluyor ki, gazetecinin cevabın şekil ve muhtevası üzerinde oynamak ve bazı hallerde mezkûr cevabı tasfiye edebilmek salâhiyeti yoktur (24).

Fransada bazı hukukçular, yazının bazı kısımları suç teşkil eden ve gazeteciye karşı hakareti mutazammın olan ibareleri muh-

(22) Revue de droit pénal et de criminologie. sene 1938. s. 90.

(23) Fabreguettes. Sözü geçen eser. cilt I. s. 188, No. 438.

(24) René Doré. Sözü geçen eser. s. 87. Fransada 1822 tarihli kanun tamamen neşir mükellefiyetini mutazammın bir hükmü muhtevî değildir. Buna istinaden mahkemeler bazı ahvalde muharrik makale cevap veren kimseye bir zarar iras etmemiş olduğu ve bu kimsenin, cevabın neşrinde ciddi bir menfaatî bulunmadığı taktirde, tam olarak neşir mükellefiyetinin mevcut bulunmadığı suretinde karar vermişlerdir. Bu

tevi ise, gazetecinin bu kısımları çıkarmak suretile geri kalan kısmı neşredebileceği ve yazı bütün kısımları itibarile muhalifi kanun bulunduğu ve temizlenmek imkânını göstermediği hallerdedir ki, neşirden imtina etmek salâhiyetini haiz olabileceği suretinde mutalâa beyan etmektedirler.

Kanunumuz bu hususta ayrı bir sureti hal kabul etmiş bulunmaktadır:

Bir kere yukarıda izah etmiş bulunduğumuz sebeplerden birinin mevcudiyeti dolayısıyla cevabın dercinden imtina halinde, imtinanın sebepleri derhal mahallin cümhuriyet müddeiumumiliğine bildirilecektir. Yazılacak bu tezkereye cevabın aslının da iliştilmesi lâzımdır. Gazeteci için hakareti mutazammın veya suç teşkil edebilecek mahiyetteki ifadeleri havi bir cevabın, mevcudiyeti halinde — sırf bu iki hale münhasır olmak üzere — gazete talep ederse müddeiumumilikçe cevapta münasip görülecek tadilat yapılır. Bu tadiâtta sonra artık gazeteci cevabın nesrinden imtina edemez.

Görülüyor ki, mevzubahs iki hale münhasır olmak üzere, eğer gazeteci talep ederse müddeiumumî tarafından bir tasfiye yapılabilecektir. Kanaatimizce cevabın muhteva ve sitilini tadile imkân verecek böyle bir salâhiyetin hiç bir mercie verilmemesi ve müddeiumuminin kontrolü esası kabul edilmekle beraber ya derç, yahut sebepleri varsa derçten imtina olunması daha muvafık olurdu.

b) Neşir, cevabın vusulünü müteakıp çıkacak ilk nüshaya yapılmak lâzımdır.

Fransız kanunu, gündelik gazete ve mevkuteler mevzubahs olduğu zaman, cevabın, vusulünü takip eden üç gün zarfında ve gündelik olmıyan gazete ve mevkuteler mevzubahs olduğu zaman cevabın vusulünü takip eden ikinci günden sonra çıkacak ilk nüshada derç mükellefiyetini koymuştur. Kanaatimizce Fransız kanununun bu esası çok daha muvafıktır (25). Filhakika bazı hallerde

şekilde bir tefsir kanunun esas fikrine muhalifti. Bu itibarla 1835 tarihli kanun neşrin tam bir şekilde yapılması mükellefiyetini tazammun eden hükmü kanuna soktu. 1881 ve 1919 kanunları mevzubahs prensibi muhtevi bulunmuyorlarsa bunun sebebi mahkemelerin bunu artık bir hukuk prensibi olarak kabul etmiş olmalarıdır.

(25) Vazedilmiş olan bu müddetler intihap sıralarında daha uzatılmış, gündelik gazeteler için 24 saate indirilmiştir. Bununla beraber cevap hiç olmazsa gazetenin basımından 6 saat evvel gazeteye vasıl olmalıdır. İntihap devresinin açılmasından itibaren gazetenin mesul müdürü gazetesinin basım saatini tesbit ederek müddelumumillğe bildirecektir.

fıkramızın tatbikine maddî imkân yoktur. Farzedelim ki, bir gazetenin neşreylemiş bulunduğu bir yazıda zikir ve telmih olunan bir şahsın göndermiş olduğu cevap gazetenin intişarına takaddüm eden bir saatlik bir müddet içinde gazeteye vasıl oluyor. Kanunumuzun ibaresine nazaran cevabın bir saat sonra intişar edecek nüshada neşri lâzımdır. Bunun ise imkânsız olduğu meydandadır. Tabii bütün bu hallerde mücbir kuvvet esası gazetecinin cezalandırılmasını önliyecektir.

Maddemizin ifadesine göre cevap — aynı sütun tabiri kullanılmakta bulunduğuna göre — aslî nüshalarda neşrolunmak lâzımdır. Yani ilâve ikinci tabı gibi nüshalarda dercolunmıyacaktır.

c) Cevap, kendini tahrik eden yazının neşrolunmuş bulunduğu aynı sütuna aynı punto harflerle yazılmak icap eder.

Maddemizin 8 inci fıkrası bütün bu izah edilegelen mecburiyetlerden imtina halinde 25 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası hüküm olunacağını beyan etmektedir. Binaenaleyh cevap hakkının istimali hususundaki esasata ademi riayet bir cürüm teşkil etmektedir. İhmalî suçlar gurupuna dahil olan bu suçun maddî unsurlarını yazımızın başındanberi izah etmiş bulunuyoruz. Suçun takibi şikâyete bağlı değildir; müddeiumuminin doğrudan doğruya takibat yapması icap etmektedir. Noktai nazarımıza göre cevap hakkının masruf bulunduğu gaye gözönüne alınacak olursa bu suçun takibinin şikâyete bağlı olması daha doğru olurdu.

Gazeteci tarafından cevap veya tashihin neşrinden imtina halinde, bunun sebeplerinin mahallin cümhuriyet müddeiumumiliğine yazı ile bildirileceğinden yukarıda bahsetmiştik. İşte bu bildirmeyi mütaekıp müddeiumumilikçe, imtinanın haklı olup olmadığı tetkik olunacak, eğer haklı değilse umumî usul ve kaidelere tevfikan gazete aleyhinde takibata başlanacaktır.

Mahkemenin para cezasından başka, 49 uncu maddeye müsteniden, davaya sebep teşkil eden cevabın da neşrini talep edebileceğini zannediyoruz.

Matbuat kanununun 54 üncü maddesi matbualar vasıtasile işlenen suçlar aleyhine altı ay içinde açılmıyan davaların istima olunamayacağından bahsetmektedir. Burada mevzubahs olan matbua vasıtasile işlenen bir suç olmayıp, gazeteci tarafından bazı

mükellefiyetlerin ihmali olduğundan davanın ikame müddeti hususunda umumî hükümler yürür.

Yazımızı bitirirken 48 inci madde hakkında bir iki noktaya işaret etmeden geçemeyeceğiz:

Yukarıda cevap hakkını tesbit eden kanun hükümlerinin mümkün olduğu kadar mufassal bir surette kaleme alınması lüzumundan bahsettik. Nitekim muhtelif Fransız kanunlarının cevap hakkını tesis eden maddeleri basitten başlayarak gittikçe mufassal bir hale gelmiştir. Nihayet ayan meclisinin vücade getirmiş bulunduğu projede cevap hakkına taallük eden madde 3, 4 sahife sürmektedir. Diğer memleketler mevzuatında da vaziyet aynıdır (26).

Halbuki maddemiz muhtasardır ve bazı tereddütleri mucip olabilmektedir.

Bundan başka maddemizin en büyük kusuru olarak tertipsizliğine işaret etmek isterim: Filhakika tashih ve cevap hakkının aynı madde içinde toplanmış olması ve her iki hakkın istimalinde müşterek olan noktaların maddenin en sonunda bulunmayıp tashih hakkını takip eden fıkralarda ifadesini bulması ve ondan sonra cevap hakkını tesis eden fıkranın gelişi bu fıkra hükümlerinin cevap hakkına da şamil olup olmadığı üzerinde tereddütlerin husule gelmesine sebep olabilir. Muhteva bakımından noksan bulduğunuz yahut başka türlü olmasını temenni ettiğimiz noktalara yazımızın devamı müddetince muhtelif vesilelerle temas etmiş bulunuyoruz.

• Sulhi Dönmezer

BİBLİYOGRAFYA

- Berthélemy : *Traité de Droit administratif*. p. 324.
 Clérissé : *Des limitations au droit de réponse*. Thèse Paris 1913.
 Eloy : *Les droits du critique littéraire et dramatique* 1913.
 Exhenry : *Le droit de réponse en matière de presse dans les législations d'Europe*.
 Fabreguettes : *Traité des infractions de la parole de l'écriture et de la presse*. 1884. Tome I. p. 180.
 Ferit Hakkı Saymen : *Manevî zarar ve tazmini sureti*. 1940. tez, İstanbul. s. 210.

(26) Danimarka mevzuatında cevap hakkı için: *Cahiers de la presse* No. 4. 1938. Aynı mecmuada matbuat üzerinde 19 Nisan 1938 tarihli Estonya kanununun 18 inci maddesi. Bilhassa şu esere bakınız: Albert Exhenry, *Le Droit de réponse en matière de presse*. 1929.

- Giral : Les droits de la critique artistique, littéraire et historique en présence de la législation sur la presse thèse Montpellier. 1908.
- Gustave Le Poittevin : Traité de la presse. 1902, tome premier. p. 139.
- Halim Tevfik : Le nouveau régime de la presse, 1937. p. 29.
- Lemonnier : Le droit de réponse en matière de presse. 1920.
- Léon Duguît : Traité de Droit constitutionnel, 1925. tome cinquième. p. 410.
- Maurice Eloy : La critique littéraire et le droit de réponse. Histoire d'une guerre de cent ans. 1932.
- Max Buteau : Le droit de critique en matière littéraire, dramatique et artistique. thèse, Paris. 1909.
- Michel Potulicki : Le régime de la presse (Etude de législation pénale comparée) 1923. p. 74.
- Pierre Martin : Le droit de réponse et de critique en matière littéraire, dramatique et artistique thèse Dijon, 1922.
- Popineau : La critique littéraire et le droit de réponse. 1925.
- Prunet : Le droit de réponse dans le régime actuel de la presse, Thèse Toulouse. 1920.
- René Doré : Du droit de réponse en matière de presse. Thèse Paris. 1902.
- Server İskit : Türkiyede matbuat rejimleri.

MECMUALAR

- Cahiers de la presse. 1938, No. 2. p. 326.
- Cahiers de la presse. 1938, No. 4, p. 659.
- Revue de droit pénal et de criminologie. 1938, p. 1288.
- Revue politique et parlementaire. 1889, tome XXII, p. 315.
- Revue des deux mondes. 1938, p. 455 (Bruntière: Le droit de réponse).
- Rivista penale. tome 92, 1920. (Ollandini: Il diritto di riposta nella Stempa periodica)

MAHKEME İÇİHADLARI

- Fransız Temyiz Mahkemesinin bilhassa aşağıda işaret olunan kararları çok mühimdir :
- S. 1898. I. 537 note Villey.
- D. 1899. I. 289 note Appeleton
- S. 1900. I. 480.
- D. 1912. IV. 6.
- S. 1923. II. 17 note Huguenev.